

- Непомічена образа – вчитель не помічає, а якщо помічає, то не ображається на некоректний щодо нього вчинок школяра, недоречний жарт, прояв невихованості – він «не розуміє», що його хотіли у даній ситуації образити.

- Очікування міри впливу – зауваження, покарання варто робити не відразу після негативного вчинку учня, а через деякий час. Тактовний вчитель сподівається, що учень заспокоїться, обдумає свою поведінку до того часу, коли з ним буде проводитись розмова щодо його негативного вчинку.

- Опора на авторитет педагога – для того, щоб позитивно впливати на учнів, педагог повинен продемонструвати їм свої блискучі знання предмету, загальну ерудицію, бажання творчо співпрацювати з кожною дитиною.

- Авансування довірою, похвалою – опора на позитивне у дитині, похвала, вияв довіри навіть до того учня, який ще не заслуговує її, але вже проявляє старанність, настирливість, дисциплінованість стимулює школяра до позитивних учинків.

Отже, сучасна ситуація в освітньому просторі пов'язана з посиленням гуманістичних функцій навчально-виховного процесу, в центрі якого – вищі духовні цінності, потреба самоактуалізації педагога, його вміння використовувати особистісно орієнтовані підходи в освіті та вихованні. Педагогічний такт учителя початкових класів допомагає правильно організувати навчально-виховну роботу з учнями і, безперечно, є формою реалізації педагогічної моралі.

Література:

1. Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя : Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / И.Ф.Исаев. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 208 с.
2. Синица І.О. Педагогічний такт і майстерність учителя / І.О.Синица. – К. : Радянська школа, 1981. – 319 с.
3. Станкин М.И. Профессиональные способности педагога : Акмеология воспитания и обучения / М.И.Станкин. – М. : Флинта, 1998. – 268 с.
4. Чернокозов И.И. Профессиональная этика учителя / И.И.Чернокозов. – 2-е изд. доп. – К. : Рад. школа, 1988. – 224 с.

*Ольга Грошовенко,
кандидат педагогічних наук, доцент*

СВІТОГЛЯДНО-ЕКОЛОГІЧНІ ЦІННОСТІ В СТРУКТУРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ Й ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті розкривається роль світоглядно-екологічних цінностей як компоненти екологічної свідомості особистості. На основі глибокого аналізу проблеми визначено, що екологічний світогляд – це система взаємопов'язаних компонентів: узагальненої сукупності екологічних поглядів, знань, цінностей, духовності, переконань, практичних настанов, що визначають розуміння особистістю цілісності та єдності природного й соціального буття, місця в ньому людини разом із життєвими природовідповідними позиціями, програмами та іншими складниками поведінки, які в комплексі формують у неї екологічно орієнтовану життєву позицію, спонукають її до активної природоохоронної роботи. Доведено, що формування екологічного світогляду майбутніх учителів – складний і тривалий процес спрямований на оволодіння системою екологічних знань, розвитку духовних здібностей студента в поєднанні суспільного й родинного впливу, ціннісної оцінки, стійкої мотивації, вольових зусиль у ставленні до екологічних проблем на тлі позитивного емоційного фону, на формування переконань і відповідної поведінки в розв'язанні педагогічних, екологічних та природоохоронних завдань.

Ключові слова: екологічні цінності, екологічна свідомість, екологічна культура, вчитель початкової школи.

Ольга Грошовенко

Мировоззренческо-экологические ценности в структуре экологического сознания и экологической культуры будущих учителей начальной школы

В статье раскрывается роль мировоззренческо-экологических ценностей как компоненты экологического сознания личности. На основе глубокого анализа проблемы определено, что экологическое мировоззрение - это система взаимосвязанных компонентов: обобщенной совокупности экологических взглядов, знаний, ценностей, духовности, убеждений, практических установок, определяющих понимание личностью целостности и единства природного и социального бытия, места в нем человека вместе с жизненными природосоответствующими позициями, программами и другими составляющими поведения, которые в комплексе формируют у нее экологически ориентированную жизненную позицию, побуждают ее к активной природоохранительной работе. Доказано, что формирование экологического мировоззрения будущих учителей - сложный и длительный процесс направленный на овладение системой экологических знаний, развития духовных способностей студента в сочетании общественного и семейного влияния, ценностной оценки, устойчивой мотивации, волевых усилий в отношении экологических проблем на фоне положительного эмоционального фона, на формирование убеждений и соответствующего поведения в решении педагогических, экологических и природоохранных задач.

Ключевые слова: экологические ценности, экологическое сознание, экологическая культура, учитель начальной школы.

Olga Grushovenko

WORLD-ECOLOGICAL VALUES IN THE STRUCTURE OF ENVIRONMENTAL KNOWLEDGE AND ENVIRONMENTAL CULTURE OF THE FUTURE TEACHER OF THE PRIMARY SCHOOL

The article reveals the role of worldview and ecological values as components of the ecological consciousness of the individual.

On the basis of in-depth analysis of the problem, it has been determined that the ecological worldview is a system of interrelated components: a generalized set of ecological views, knowledge, values, spirituality, beliefs, and practical guides that determine the person's understanding of the integrity and unity of the natural and social being, the place in him along with life-based nature-related positions, programs and other elements of behavior that together form an ecologically oriented life position in it, encourage it to the active environment.

It is proved that the formation of the ecological worldview of future teachers is a complex and long process aimed at mastering the system of ecological knowledge, development of the spiritual abilities of the student in a combination of social and family influence, value assessment, sustainable motivation, volitional efforts in relation to environmental problems on the background of a positive emotional background, on formation of beliefs and appropriate behavior in solving pedagogical, ecological and environmental problems.

Keywords: ecological values, ecological consciousness, ecological culture, elementary school teacher.

Усвідомлення наслідків екологічної кризи збудило імпульс для розгляду філософських проблем екології, поглиблення формування світогляду основою якого має бути ставлення людини до природи, розробці альтернативних “стилів” життя людини та нових концепцій

розвитку суспільства. Необхідні корінні зміни у формуванні екологічних знань людства, в системі ставлення людини до природи. Вихід із екологічної кризи цілком залежить від формування нових екологічних знань, які забезпечать гармонійне ставлення до природи та здатність передбачити загрозу екологічної катастрофи.

Теоретичні основи екологічної освіти і виховання знайшли своє відображення у працях Н.Александрова, В.Борейка, В.Бровдій, В.Вернадського, Е.Гірусова, М.Кисельова, В.Крисаченка, В.Липицького, В.Лося, Н.Маньковської, Н.Нетребко, Г.Платонова, О.Салтовського та ін. Загальною тенденцією, яка характерна для праць цих авторів, є те, що у зв'язку із усезростаючою екологічною кризою набуває актуальності проблема пошуку нової концепції взаємодії людини з природою в основі якої – екологічні імперативи.

Аналіз концепцій генези становлення екологічного світогляду як наукового феномена, дає можливість виокремити дві точки зору на взаємодію людини й природою: антропоцентричну та природовідповідну. Ученими доведено, що тільки екологічний світогляд екоцентричного типу здатен дати відповіді на складні питання взаємодії людини й природи та шляхи розв'язання екологічних проблем. Прогресивна зміна світоглядних підходів до проблеми взаємодії людини й природи в історичному минулому створила якісно нове підґрунтя для формування екологічного світогляду. Надмірне використання природних ресурсів та інші негативні процеси, які мають глобальні наслідки, та необхідність їх подолання, розуміння педагогами закономірної залежності між рівнем соціально-економічного розвитку суспільства, екологічною ситуацією, світоглядними позиціями та станом виховання й освіти спричиняють нагальну потребу у формуванні екологічного світогляду майбутніх учителів.

Науковий фонд є свідченням актуальності проблеми формування екологічного світогляду майбутніх учителів у процесі екологічної освіти й виховання. Так, у дослідженнях Г.Білявського, І.Костицької, Н.Лисенко, Л.Лук'янової, Т.Нінової, Г.Пустовіта, Г.Тарасенко, С.Шмалей розглядаються актуальні питання екологічної освіти, вказується на необхідності посилення ролі екологічної домінанти у навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл та вищих навчальних закладів. Проте, незважаючи на виокремлені вище наукові доробки, проблему формування екологічного світогляду майбутніх учителів на сьогодні досліджено недостатньо. Особливої уваги потребує вдосконалення теоретико-методологічних, організаційних та методичних аспектів формування екологічного світогляду майбутніх учителів з урахуванням сучасних освітніх вимог.

Мета статті – теоретично обґрунтувати роль світоглядно-екологічних цінностей як компоненти екологічної свідомості особистості.

Світогляд – система поглядів на об'єктивний світ і місце в ньому людини, на ставлення людини до навколишньої дійсності і самої себе, а також обумовлені цими поглядами основні життєві позиції людей, їх переконання, ідеали, принципи пізнання і діяльності, ціннісні орієнтації. Будучи відображенням світу і ціннісним ставленням до нього, світогляд відіграє і певну регулятивно-творчу роль, виступаючи як методологія побудови загальної наукової картини світу [4, 806]. Таким чином, світогляд є специфічним комплексом орієнтацій людини в навколишньому середовищі, до якого входить і його екологічний компонент.

Екологічний світогляд – це система взаємопов'язаних компонентів: узагальненої сукупності екологічних поглядів, знань, цінностей, духовності, переконань, практичних настанов, що визначають розуміння особистістю цілісності та єдності природного й соціального буття, місця в ньому людини разом із життєвими природовідповідними позиціями, програмами та іншими складниками поведінки, які в комплексі формують у неї екологічно орієнтовану життєву позицію, спонукають її до активної природоохоронної роботи.

Екологічний світогляд – це не лише зміст, а й спосіб усвідомлення дійсності, принцип життя, що визначає характер діяльності. Екологічний світогляд має величезний практичний і життєвий смисл. Він впливає на норми поведінки, на ставлення людини до дійсності. Це своєрідна духовна призма, через яку сприймається і переживається усе навколишнє.

Проблема формування екологічної культури зазвичай ставиться в нерозривному зв'язку

з феноменом екологічної свідомості. Традиційно свідомість тлумачать як найвищу форму загальної властивості матерії – відображення. Вона полягає в узагальненому і цілеспрямованому відображенні дійсності в її конструктивно-творчому перетворенні, мисленнєвому моделюванні подій, передбаченні їх наслідків, раціональному регулюванні і самоконтролі людської діяльності. При розгляді структури суспільної свідомості поряд з традиційними (релігійною, моральною, естетичною, правовою, політичною) вирізняють також таку її сучасну форму, як екологічна свідомість.

Екологічна свідомість – це сукупність поглядів, теорій, які відображують проблему співіснування суспільства і природи в розумінні оптимального їх вирішення відповідно до конкретних потреб суспільства і можливостей природи. За О.І. Салтовським, екологічна свідомість є відтворенням людьми екологічних умов життя і відносин між суспільством і природою у вигляді екологічних теорій, ідей, уявлень, що відображають ставлення до природи в дану історичну епоху [1].

Аналіз поняття “екологічна свідомість” дає можливість підтвердити той факт, що у його визначенні як феномена не має одностайності. Його трактують як сукупність знань про навколишній світ, як психічну діяльність (А.Петровський, М. Ярошевський), ставлення людини до дійсності (В.Скребець), ставлення до природи (З.Абдуллаєв, О.Гамаєва, Е. Гірусов, С. Дерябо, М. Курок, В.Ясвін та ін.). Екологічна свідомість вбирає в себе кілька спрямувань: світоглядне, в основі якого лежить матеріалістичне осмислення єдності суспільства і природи; екологічне, основу якого творить положення про визначальне значення способу виробництва матеріальних благ залежно від рівня розвитку виробничих сил і характеру виробничих відносин; морально-естетичне, характеризоване певними моральними нормами, які регулюють поведінку людини у спілкуванні з природою; правове, що визначається нормативними актами природоохоронного законодавства, у яких відображені інтереси всього суспільства.

Екологічна свідомість характеризується складністю, багатогранністю й багатокомпонентністю структури. Так, Л.Юрченко у поняття “екологічної свідомості” включає п’ять взаємозалежних і взаємопов’язаних компонентів: мотиваційно-ціннісний, інтелектуально-пізнавальний, діяльнісно-оцінний, рефлексивний та емоційно-вольовий. Формування екологічної свідомості педагога – досить складний і динамічний процес. Його результати переважно визначаються тим, наскільки чітко майбутні вчителі уявляють сутність, структуру, рівні сформованості цього складного особистісного утворення, показника професіоналізму педагога. Сучасна спрямованість практичної підготовки майбутнього вчителя передбачає інновації щодо формування екологічної свідомості, утвердження суб’єктної позиції студентів у навчальному процесі, проектування власної педагогічної діяльності на основі нових підходів до екологічної освіти, побудови нового змісту і технології формування екологічної свідомості й самосвідомості.

Провідним компонентом такого цілісного системного утворення, як екологічна свідомість, правомірно вважати екологічні цінності. Успіх професійної діяльності майбутніх учителів початкової ланки освіти залежить не тільки від системи отриманих професійних знань, а й від сформованості еколого-педагогічних цінностей, мотивів, інтересів. Відтак, в основу професійної підготовки майбутнього учителя початкової школи має бути закладено процес формування світоглядно-екологічних цінностей. Динаміка професіоналізму майбутніх педагогів у позитивний бік можлива в тому разі, якщо процес екологічної підготовки студентів у вищій школі буде являти собою єдину систему, передбачати синкретичну єдність аудиторної та позааудиторної роботи.

Екологічна свідомість майбутнього вчителя початкової школи як складне особистісне утворення поєднує в собі сукупність знань про навколишній світ, природоохоронних умінь, психічних дій, які забезпечують узагальнене й цілеспрямоване відображення зовнішнього світу, прогнозування їхніх наслідків, контроль та управління поведінкою особистості. Ефективність функцій екологічних цінностей залежить від рівня усвідомлення суб’єктом суті означених цінностей, їх моральнісної орієнтації.

Отже, система екологічних цінностей є неодмінною складовою й інструментом формування екологічної свідомості і в ширшому вимірі культури, зокрема екологічної. Екологічна складова світогляду поряд з теоретичними знаннями про закони взаємодії природи та людини охоплює також емоційні і ціннісні установки суспільства й особистості у сприйнятті природи. Екологічна свідомість виступає регулятором екологічної діяльності з оптимізації взаємовідносин у системі “природа – суспільство”, тобто є важливим компонентом екологічної культури. Екологічні цінності як інструмент формування екологічної свідомості і як історично зумовлені форми зацікавлено діяльного відношення суб’єктів до об’єктів природи вказують напрями конструктивного вирішення екологічних проблем. Їхня мотивація і реалізація сприяє взаємодії з різними типами цінностей, зокрема й етичних. Діалектична взаємодія екологічних і моральних цінностей за своїм змістом охоплює і виражає загальну сутність сучасної екологічної ситуації, виходячи з потреб сучасного і майбутнього розвитку. А конкретні екологічні цінності, що відповідають окремим сферам діяльності, вносять суттєву корекцію в конкретні напрями подолання екологічної кризи. Таким чином, сучасні екологічні цінності відображають незадовільний рівень нашої екологічної культури. Виражаючи потребу в більш високій культурі ставлення до об’єктів природи, екологічна цінність, взаємодіючи з моральними цінностями, орієнтує на своєчасну й якісну їх реалізацію, тим самим конструктивно впливаючи на розвиток екологічної культури.

Формування екологічного світогляду майбутніх учителів – складний і тривалий процес спрямований на оволодіння системою екологічних знань, розвитку духовних здібностей студента в поєднанні суспільного й родинного впливу, ціннісної оцінки, стійкої мотивації, вольових зусиль у ставленні до екологічних проблем на тлі позитивного емоційного фону, на формування переконань і відповідної поведінки в розв’язанні педагогічних, екологічних та природоохоронних завдань.

В основі світоглядно-екологічних цінностей педагога – синкретична свідомість, усі елементи якої емоційні, раціональні, професійно-дієві становлять єдиний комплекс, своєрідну триаду “раціо-емоціо-праксіо”. Такий підхід є особливо цінним в умовах сучасної кіберкультури. У формуванні екологічного світогляду майбутніх учителів доцільним є поєднання різних методологічних підходів – світоглядного, системного, синергетичного, особистісно діяльнісного, що взаємодоповнюють один одного. Так, Г.Тарасенко стверджує, що професійно-педагогічна підготовка майбутніх вчителів повинна здійснювати формування гуманістичного світогляду та ціннісних орієнтацій, чия професійна діяльність направлена на гармонічний розвиток особистості. Також, науковець відзначає, що формування готовності майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності, на засадах аксіології, залежить від умов формування їх аксіологічної компетентності, яка спрямована на розвиток особистості учня. Щоб досягнути необхідних результатів дана компетентність потребує: формування мотивації майбутнього вчителя професійної діяльності на засадах аксіології, знання та розуміння вчителем основних положень аксіології, усвідомлення та додержання педагогічних цінностей, а також сформованості професійно-особистісних цінностей вчителя початкової школи [8].

Ці підходи, а також ідея гармонійної єдності людини та природи, знайшли своє відображення в концепції формування екологічного світогляду майбутніх педагогів, яка ґрунтується на принципах неперервності, системності, всезагального зв’язку об’єктів, явищ і подій навколишнього світу та базується на теоретичному, методологічному і технологічному рівнях, які визначають сутність, структуру екологічного світогляду, побудову моделі формування екологічного світогляду майбутніх учителів та її реалізацію в навчально-виховному процесі вищих педагогічних закладів.

Аналіз практики формування екологічного світогляду свідчить, що у вищих педагогічних навчальних закладах не забезпечується єдність аудиторної та позааудиторної діяльності, навчальної, виховної та науково-дослідної роботи студентів, теоретичних знань і практичних дій у напрямі забезпечення неперервності цього процесу. Незначна увага приділяється природоохоронній роботі як одній з умов збереження довкілля.

Формування екологічного світогляду майбутнього вчителя здійснюється за умови

необхідних знань, умінь, навичок, бажань, прагнень та позитивних емоцій. В основі цього процесу лежать такі закономірності:

– якщо в процесі формування екологічного світогляду майбутнього педагога активно впливати на його емоційно-ціннісну сферу й недостатньо впливати на пізнавально-когнітивну та практично-діяльнісну, то можна сформувати екологічний світогляд, у якому чільне місце посідає розуміння єдності людини й природи;

– якщо активно впливати на пізнавально-когнітивну сферу особистості, але недостатньо впливати на її емоційно-ціннісну та практично-діяльнісну сфери, то можна сформувати екологічний світогляд, у якому на першому місці – власні бажання людини, а природа є джерелом задоволення цих бажань, тобто студент багато знає, але не має відповідних мотивів для здійснення педагогічної та екологічної діяльності;

– якщо активно впливати на практично-діяльнісну сферу й недостатньо впливати на інші дві сфери, то можна сформувати екологічний світогляд у майбутнього вчителя, який володіє певними практичними вміннями та навичками, але не має достатніх знань і особливого бажання здійснювати педагогічну та екологічну діяльність.

Отже, формування екологічного світогляду відбувається внаслідок цілеспрямованого впливу навчально-виховного процесу на розвиток особистості, який здійснюється лише в тому разі й тією мірою, якою майбутній учитель у процесі активного ставлення до розв'язання екологічних проблем здатен сприйняти цей вплив як орієнтир у своїй етичній поведінці в довіллі. У взаємодії з навколишнім світом майбутній вчитель є активною, діяльною особистістю. Зазначимо, що формування екологічного світогляду відбувається в діяльності, яка наповнена елементами творчості й викликає в майбутнього вчителя інтерес та емоційний підйом.

Таким чином, актуальність аксіологічного підходу до педагогічної системи обумовлена необхідністю переоцінки педагогічних цінностей. Так, аналіз останніх досліджень і публікацій переконливо доводить той факт, що вирішення проблеми удосконалення підготовки фахівців у вищих педагогічних закладах потребує пошуку нових підходів до традиційних питань світоглядної та технологічно-педагогічної підготовки вчителя. У контексті гармонізації відносин суспільства й природи важливо виховати, насамперед у молоді, ціннісне ставлення до навколишнього природного середовища на основі знання законів природи, відповідно до логіки природних процесів. Особлива роль у цьому належить учителеві, який має цілеспрямовано виховувати екологічно грамотних і відповідальних людей. Відповідно й сам учитель повинен мати погляди та переконання щодо гармонійної єдності людини й природи.

Література:

1. Гирусев Э.В. Система общество – природа (проблемы социальной экологии) / Э.В. Гирусев. - М. : МГУ, 1976. - 176 с.
2. Гончаренко М.М. Екологічна криза як чинник трансформації соціоприродної системи (соціально-філософський аналіз) : Автореф. дис...канд. філос. наук : 09.00.03 / М.М. Гончаренко ; Київський національний університет ім. Т.Шевченка. – К., 2005. – 20 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1987. – 373 с.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В.Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Кисельов М.М. Методологія екологічного синтезу / М.М. Кисельов, В.С. Крисаченко, Т.В. Гардашук. – К. : Наукова думка, 1995. – 158 с.
6. Крисаченко В.С. Обрії ноосфери: соціально-світоглядні аспекти гармонізації взаємин людини і природи / В.С. Крисаченко. – К. : Знання, 1991. – 48 с.
7. Пустовіт Г.П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах / Г.П. Пустовіт. – Київ-Луганськ : Альма-матер, 2004. – 540 с.
8. Тарасенко Г.С. Взаємозв'язок естетичної та екологічної підготовки вчителя в системі професійної освіти / Г.С.Тарасенко. – Черкаси : Вертикаль, 2006. – 308 с.

*Ірина Лапишина,
кандидат педагогічних наук, доцент*

ДОСЛІДЖЕННЯ АСПЕКТІВ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ